

CHARAKTERYSTYKA DOROBKU NAUKOWEGO PROF. DRA HAB. JANA JAKÓBOWSKIEGO

Dorobek naukowy prof. J. Jakóbowskiego zawiera się w obrębie dydaktyki szkoły wyższej i pedeutologii z jednoznacznym wskazaniem na ostatnią z wymienionych dyscyplin. Związany jest z nauczycielem, z jego kształceniem i doskonaleniem, sprawnością i efektywnością w pracy oraz rozwojem zawodowym.

Działalność naukowa Profesora egzemplifikuje dążenie nauczyciela akademickiego i organizatora kształcenia nauczycieli do przepojenia działalności praktycznej wiedzą teoretyczną oraz determinację w organizowaniu swego doświadczenia pedagogicznego na zasadach naukowych.

Pierwsze poszukiwania badawcze dotyczyły praktyki pedagogicznej studen-

tów kierunków nauczycielskich. W szeroko zakrojonych badaniach eksperymentalnych podjął skuteczną próbę programowania tej praktyki i odpowiedział na pytania dotyczące skutecznego przygotowania studentów do przyszłej pracy w szkole. Rezultaty badań własnych przedstawił w kilku artykułach i w dwóch książkach: *Programowanie czynności pedagogicznych u kandydatów na nauczycieli*. Bydgoszcz 1970 (dysertacja doktorska); *O czynnościach dydaktycznych nauczyciela i ucznia (wersja programowana)*. Bydgoszcz 1971.

Mimo upływu czasu obie książki zachowały pełną aktualność, a ostatnia z nich stanowi doskonałą pomoc na ćwiczeniach z dydaktyki.

Po wypróbowaniu i wdrożeniu koncepcji praktycznego kształcenia studentów podjął badania nad skutkami tego kształcenia w aspekcie sprawności początkujących nauczycieli w pracy pedagogicznej. Wyniki dociekań empirycznych i teoretycznych zawarł w kilku artykułach i rozprawach oraz w książce pt. *O sprawności pedagogicznej początkujących nauczycieli*. Bydgoszcz 1973, która stała się podstawą przewodu habilitacyjnego. Badania prof. J. Jakóbowskiego dostarczyły istotnych informacji o przydatności planów, programów i form organizacyjnych edukacji zawodowej nauczycieli i wskazywały na kierunki doskonalenia i modyfikacji procesu kształcenia i doskonalenia nauczycieli. Książka wyżej cytowana stanowi trwały wkład Autora w rozwój pedeutologii.

Dorobek naukowy Profesora po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego w sposób konsekwentny kanalizowany jest w obszarze pedeutologii z wyraźnym akcentem na jej trzy zakresy problemowe:

- nauczyciela ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania w zawodzie oraz jego rozwoju zawodowego,
- nauczyciela młodego - początkującego, jego adaptację i identyfikację zawodową,
- kształcenia i doskonalenia nauczycieli, a szczególnie wielostronnych uwarunkowań optymalizacji efektywności zawodowej.

Pierwszy zakres problemowy dotyczy ogólnych, strategicznych kwestii nauczyciela jako osoby i zawodu nauczycielskiego rozpatrywanych w kategoriach szeroko rozumianego funkcjonowania w zawodzie i rozwoju zawodowego. Profesor silnie akcentuje rolę osobowości nauczyciela, złożoność profesji oraz różnorodność uwarunkowań funkcjonowania nauczyciela w zawodzie. Podnoszone problemy wiąże ze współczesnym, innym od tradycyjnego, widzeniem istoty i roli szkoły oraz nauczyciela w życiu jednostki i społeczeństwa. Poszukując

ogólnej koncepcji modelowej współczesnego i przyszłego nauczyciela podkreśla, że w warunkach postępu naukowo-technicznego i intensywnych przemian gospodarczych, w dobie demokratyzacji życia i uczestnictwa w kulturze rodzi się potrzeba określenia perspektywnego modelu szkoły, jej funkcji i celów edukacyjnych, co implikuje jakościowo inny model nauczyciela. Nauczyciel przyszłości w miejsce praktykowanego dotychczas wyposażania uczniów w określony zasób wiedzy, kształtowania zdolności i umiejętności przydatnych w dorosłym życiu będzie się koncentrował na wspieraniu rozwoju, na nieustającej i całościowej orientacji człowieka i jego wielorakiej działalności oraz wielorakim dojrzewaniu osobistym i społecznym. Profesor konstruuje model takiego nauczyciela, który w pracy wychowawczej docierać będzie do sfer osobowości wychowanków decydujących o orientacyjnej i regulacyjnej stronie ich życia z przewagą innowacyjności i twórczego zaangażowania.

Profesor J. Jakóbowski akcentuje daleko idącą złożoność profesji nauczycielskiej, warunków funkcjonowania w niej nauczyciela i jego zawodowego rozwoju. Zwraca uwagę, że złożoność tę pogłębia postępujący rozwój naukowo-techniczny i towarzyszące mu zjawisko perfekcjonizmu, które w konsekwencji prowadzą do daleko posuniętej atomizacji rzeczy, zjawisk, układów, w tym osobowości ludzkiej. Trend ten objął również nauczyciela i zawód nauczycielski. Uważa, że w procesie kształcenia kandydatów na nauczycieli, w procesie kreowania sylwetki osobowej nauczyciela, trzeba ściśle wiązać sferę faktów ze sferą wartości. Ten swoisty paralelizm powinien być bezwzględnie respektowany w całym procesie zawodowego rozwoju nauczyciela. Profesor uważa, że pomyślne funkcjonowanie nauczyciela w zawodzie jest możliwe dzięki potrzebie i umiejętnościom poznawania siebie i sterowania własnym życiem oraz jego wzbogacaniem przez działalność zawodową i społeczną, twórcze uczestnictwo w kulturze i ściśle współdziałanie z innymi ludźmi.

Teoretyczne rozważania o nauczycielu i zawodzie nauczycielskim Profesor wyprowadza z określonego społecznego zapotrzebowania skutecznych działań wychowawczych w dziedzinie stosownych przeobrażeń w świadomości ludzi. Kierunek oraz istota rozważań wychodzą naprzeciw potrzebom wynikającym ze zmiany całokształtu stosunków w Polsce w połowie 1989 roku. Społeczeństwo oczekuje zmiany od szkoły i nauczyciela, pomocy w znalezieniu takich form, sposobów i środków, poprzez które będzie można wykorzystać aspiracje każdej

osoby do osiągnięcia zamierzeń na miarę jej możliwości. Stawia to nauczyciela przed koniecznością skutecznego kształtowania u dzieci i młodzieży szerokich perspektyw życia, ukazywania ich wielorakich możliwości oraz promowania ich wszechstronnego rozwoju. Profesor wyraża pogląd o potrzebie kształtowania u kandydatów na nauczycieli przekonania, iż wymiaru ludzkiego życia nie można ograniczać do troski o duchową i materialną egzystencję własną, gdyż życie ludzkie to równie ważna i rozległa problematyka stosunku do ludzi, do zadań i obowiązków, do narodu i państwa oraz społeczeństwa jako całości.

Realizacja powyższych zadań wymaga odpowiednio przygotowanych nauczycieli i wychowawców. W przygotowaniu tym chodzi z jednej strony o przyswajanie, doskonalenie, rozwijanie, wzmocnianie wiedzy i umiejętności w zawodowym i społecznym działaniu, z drugiej zaś o tworzenie i rozwijanie własnej osobowości, własnej egzystencji. Zatem akcentowana jest jedność, ściśle powiązanie wewnętrznych i zewnętrznych walorów osobowości nauczyciela.

Zarysowane wyżej podejście potwierdza tezę prezentowaną przez Profesora w całym Jego dorobku naukowym, o konieczności integracyjnego, całościowego i wielostronnego ujmowania osobowości nauczyciela i całej linii rozwoju zawodowego. Szerokim omówieniem i uzasadnieniem przedstawionej problematyki Autor zajął się między innymi w następujących publikacjach:

- *Rola Wyższej Szkoły Pedagogicznej w kształtowaniu środowiska pedagogicznego. Prace Komisji Pedagogiki i Psychologii. BTN, Zeszyt VII, 1977.*
- *Zawód nauczycielski w ocenie uczniów i rodziców środowiska wiejskiego. "Nauczyciel i Wychowanie" 1978, nr 6.*
- *Zagadnienie osobowości współczesnego nauczyciela. W: Studia Pedagogiczne WSP, Zeszyt 12/3. Bydgoszcz 1986.*
- *Zarys teorii rozwoju zawodowego nauczyciela. Bydgoszcz 1987.*

Drugi zakres problemowy obejmuje młodego - początkującego nauczyciela z wyraźnym akcentem jego orientacji na zawód nauczycielski oraz adaptacji i identyfikacji zawodowej. W podejmowanej problematyce naukowo-badawczej tak istotnej dla teorii pedeutologicznej i praktyki szkolnej, Profesor J. Jakóbcowski wykracza poza tradycyjne rozumienie uwarunkowań pracy nauczyciela. Cechą charakterystyczną dla poglądów Profesora konsekwentnie głoszonych od wielu lat jest prakseologiczne ujęcie rozważań nad młodymi nauczycielami i kandydatami do tego zawodu. Doskonały warsztat metodologiczny oraz zdyscyplinowanie w przebiegu badań zagwarantowały Autorowi rzetelne

i wielostronne spojrzenie na proces i zjawiska towarzyszące wchodzeniu do zawodu absolwentów szkół wyższych. W opublikowanych pracach w bardzo wyraźny sposób zaznacza się tok postępowania badawczego: eksploracja - identyfikacja - deskrypcja - analiza, które pozwalają na uogólniony syntetyczny obraz poznawanej rzeczywistości, oparty na rzetelnej empirii.

W swoich badaniach Profesor wiele uwagi poświęca problematyce czynności zawodowych nauczyciela, działania świadomego, celowego, którego następstwem jest odpowiedni stosunek do podejmowania zadań, do podmiotu pedagogicznego oddziaływania. Akcentuje potrzebę tworzenia u młodych nauczycieli mechanizmu regulowania stosunku z otoczeniem, prawidłowego systemu samoregulacji. Uważa, że nauczyciel jest włączony w system bardzo skomplikowanych stosunków z otaczającymi go ludźmi i przedmiotami, zjawiskami i procesami, które intensywnie na niego oddziałują, ale skutki tych oddziaływań w decydującym stopniu zależą od niego samego, od jego zdolności samoregulacyjnych utrzymujących równowagę z otoczeniem. Zaś na prawidłowe ukształtowanie systemu samoregulacji młodego nauczyciela mają wpływ m.in. i orientacja na zawód nauczycielski, motywy wyboru zawodu, poziom przygotowania zawodowego, stosunek do zawodu, a w dalszej kolejności prawidłowo przebiegający proces adaptacji i identyfikacji zawodowej.

W badaniach empirycznych i refleksji naukowej nad młodym początkującym nauczycielem wiele uwagi poświęca miejscu i roli tej grupy nauczycieli w zespole pedagogicznym szkoły oraz w przebiegu pracy zawodowej. Jakość pracy pedagogicznej, negatywne skutki braku doświadczenia w zawodzie oraz czynniki wywołujące wzrost zatrudnienia młodych nauczycieli osadza szeroko na tle społecznych, psychologicznych i pedagogicznych uwarunkowań. Wskazuje na prawidłowości i kierunki rozwiązań praktycznych oraz szereg problemów osobowości nauczyciela wywołanych rozpoczęciem pracy zawodowej.

Przedstawiony wyżej zakres problematyki ilustrują między innymi następujące prace:

- *Młody nauczyciel w kolektywie pedagogicznym szkoły*. Warszawa-Poznań, PWN.
- *Adaptacja i identyfikacja społeczno-zawodowa nauczycieli*. (Raport z badań tematu węzłowego.) Warszawa 1985, IKN.
- *Praca wychowawcza z początkującym nauczycielem w zakresie jego adaptacji zawodowej*. W: Wychowawcze funkcje dydaktyki w kształceniu nauczycieli.

Zielona Góra 1980, WSP.

- *Proces adaptacji i identyfikacji zawodowej nauczycieli*. W: Metodologiczne podstawy badań nad kształceniem, pracą i doskonaleniem zawodowym nauczycieli. Warszawa 1984, IKN.

Trzeci zakres problemowy dotyczy kształcenia i doskonalenia nauczycieli oraz uwarunkowań optymalizacji efektywności ich pracy dydaktycznej. W swoich publikacjach wyraża pogląd, iż podstawą kwalifikacji nauczycielskich jest rzetelna i gruntowna wiedza z zakresu nauczanego przedmiotu i dyscyplin współdziałających oraz wiedza i umiejętności psychologiczno-pedagogiczne i metodyczne niezbędne w skutecznym organizowaniu procesu edukacyjnego. Jako nieodzowny element kwalifikacji nauczyciela traktuje system wartości uznawany przez wychowawcę. Z szeregu cech, jakie nauczyciel powinien rozwijać w sobie w toku pracy, najbardziej podkreśla: innowacyjność, twórczy stosunek do pracy, zapał w działaniu, szacunek i umiłowanie podmiotu własnych oddziaływań oraz poczucie obowiązku i odpowiedzialności.

Jakkolwiek o efektywnym działaniu nauczyciela decyduje splot wielu czynników, w nim samym Profesor upatruje największej wagi siłę sprawczą skutecznej pracy. Równocześnie podkreśla integralny związek nauczyciela z uczniem i nauczania z uczeniem się, czyli związek całokształtu metod, środków i warunków pracy nauczyciela i uczniów. Celem uniknięcia pomyłek często nieodwracalnych w skutkach, ze względu na dobro dziecka, działanie nauczyciela od samego początku do końca i we wszystkich szczegółach powinno być działaniem skutecznym, aby wszystkie czynniki determinujące jego efektywność w pełni odpowiadały współczesnym i przyszłym potrzebom społecznym.

W prowadzonych, wieloletnich i szeroko zakrojonych badaniach, Profesor poszukiwał odpowiedzi na pytania dotyczące: rozwoju umiejętności dydaktycznych młodych nauczycieli, jakości pracy szkoły wyższej w tym względzie, doskonalenia nauczycieli, ich motywacji do wysiłku nad własnym doskonaleniem oraz czynników hamujących rozwój zawodowy. Rozwiązanie powyższych zagadnień ściśle koresponduje z ulepszaniem systemu kształcenia i doskonalenia nauczycieli.

Omówiony zakres problemowy dorobku naukowego, J. Jakóbowski podjął między innymi w następujących pracach:

- *Poziom wiedzy pedagogicznej i umiejętności pedagogicznych u studiujących nauczycieli*. (Raport z badań tematu węzłowego.) Warszawa, 1977, IKN.
- *Niektóre zagadnienia dydaktyki współczesnej*. (Współautorstwo) Bydgoszcz,

1978, WSP.

- *Konkretyzacja zadań w zakresie praktyki lekcyjnej studentów*. W: *Praktyczne przygotowanie studentów studiów dziennych do zawodu nauczycielskiego*. Bydgoszcz, 1980, WSP.
- *Wskazówki metodyczne w zakresie uczenia się dla uczestników szkolenia zaocznego*. Bydgoszcz 1983, PTE.
- *Organizacja lekcji jako warunek skutecznego uczenia się*. W: *Studia Pedagogiczne WSP, Zeszyt 11*, Bydgoszcz 1986.

Poszukując syntezy dotychczasowych rozważań pragnę posłużyć się opiniami dwóch wybitnych pedagogów:

Profesor Tadeusz Lewowicki zwraca uwagę na całościowe, wieloaspektowe ujęcie problematyki badawczej przez J. Jakóbowskiego oraz interdyscyplinarne ujmowanie kwestii zawodu nauczycielskiego. Jego prace "zawierają z jednej strony trafny obraz wielu sfer pracy zawodowej nauczyciela, z drugiej strony są propozycją usystematyzowanego i ogólnego spojrzenia na funkcjonowanie nauczyciela w szkole, a częściowo także w środowisku szkolnym... Intencją J. Jakóbowskiego jest jednak nie tylko określenie ogólnej diagnozy w zakresie zawodowego funkcjonowania środowisk nauczycielskich, lecz także oddziaływanie na te środowiska - oddziaływanie służące doskonaleniu pracy nauczyciela. Takie podejście do kwestii zawodu nauczycielskiego niewątpliwie zasługuje na aprobatę i uznanie".

Profesor Edmund Trempała w ocenie całokształtu działalności autora prac omówionych przeze mnie napisał: "Dorobek naukowy J. Jakóbowskiego stawia go w gronie liczących się współczesnych polskich pedeutologów, a w zakresie badań nad młodym nauczycielem i jego zawodowym rozwojem pozwala go zaliczyć do ścisłej czołówki krajowej..."